

KATEHETSKO ŠTIVO IZ PERA EMERIKA PAVIĆA

Franjo Emanuel HOŠKO

Emerik Pavić je svojim literarnim stvaralaštvom osigurao spomen u povijesti hrvatske književnosti i u povijesti razvoja medicine u Hrvata tijekom 18. st.¹ Ipak je Pavić prvenstveno teolog i teološki pisac širokog zanimanja i treba žaliti što ni nakon 200 godina njegovo literarno djelo nitko nije vrednovao pod tim vidom.² Važnost Pavićevog književnog rada povećava činjenica što je on živio i djelovao u Budimu, tj. u hrvatskoj etničkoj dijaspori i na krajnjem sjeveru hrvatskog kulturnog utjecaja.

Pavić se rodio 5. siječnja 1716. u Budimu. Ondje je završio osnovno i srednje školovanje i 1734. stupio u Velikoj u franjevačku provinciju Bosnu Srebrnu. Filozofiju (1736–1739) i teologiju studirao je na franjevačkim visokim školama u Budimu (1739–1742) i Osijeku (1742/1743). Već 1743. položio je ispit za profesora filozofije i odmah preuzeo učiteljsku stolicu na filozofskoj školi u Baji (1743–1746). Godine 1750. položio je ispit za profesora teologije i zatim kroz jedno desetljeće predavao dogmatsko bogoslovje na bogoslovnoj školi franjevačkog generalnog učilišta u Budimu (1750–1761). U neposrednoj pastoralnoj službi Pavić je proveo malo vremena: bio je upravitelj samostanske crkve u Budimu (1747–1749) i povremeno pastoralni radnik u Tabanu, budimskom predgrađu. Obavljao je i upravne dužnosti kao poglavar samostana u Budimu, definitor provincije (1748–1751; 1760–1764) i generalni vizitator bugarskih franjevaca (1762. i 1769). Po isteku profesorske službe ostao je u Budimu u svojstvu dekana generalnog učilišta, tzv. „škula vladalac”. Umro je 15. IV. 1780. u Budimu.

Pavić je pisao na latinskom i hrvatskom jeziku, a prevodio s latinskog i njemačkog. Po sadržaju i namjeni mogu se razvrstati njegova tiskana i rukopisna djela na slijedeće skupine: prigodni govori, homiletska djela, spisi biblijskog sadržaja, asketička literatura, povijesna djela, medicinski spisi, ostvarenja u stihu, dogmatski sastavci i katehetska djela. Ovu posljednju skupinu čine: *Jezgra nauka kerstjanskoga* (Budim 1754), *Opširni nauk kerstjanski s nadodanim duhovnim pismam* (Budim 1755), *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka kerstjanskoga za mladež* (Budim 1769) i *Paedagogia christiana* (Budae 1771–1774).³ Katehetske dijelove i katehetsku vrijednost imaju i knjige: *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga* (Budim 1759), *Putovanje duhovno u stazice različitog bogoljubstva razdijeljeno* (Pešta 1769) i *Ručna knjižica za utiloviti u zakon katoli-*

čanski obraćenike (Pešta 1769). Kako ovo nabranje ne iscrpljuje cjelokupno katehetsko štivo iz Pavićeva pera, može se postaviti tvrdnja da među piscima hrvatske katehetske literature 18. st. Pavić zauzima mjesto odmah uz Jurja Muliha (1694–1754), najplodnijeg onovremenog hrvatskog katehetskog pisca.⁴

Ovaj prikaz osvrće se samo na neke Pavićeve katehetskospise,⁵ i to najprije na *Ogledalo temelja virae i zakona katolicsanskoga to jest Sveto Pismo illiti Jezgra sviu dogagjah Staroga i Novoga Zakona s tomacsenjem svetih Otaca pomissana... najpri u francuski jezik po gospodinu Rayaumontu... zatim nimački primistita, a sada u nass slavni uljudni i krasni Illyricski jezik prinessena po ocu fra Emeriku Pavichu, sstiocu poglavitom svete Bogoslovice. U gradu Budimu... 1759.* Iz samog naslova *Ogledala* je razvidno da je Pavić preveo biblijsku povijest Staroga i Novoga zavjeta kojoj je autor Francuz Rayaumont, „prior od Sombrevala”.⁶ Tiskanje *Ogledala* je potpomogao pečuški biskup Juraj Klimó pa mu Pavić i posvećuje svoje djelo (str. 2v-4v).⁷ U toj posveti Pavić ističe želju biskupa Klima da se „u Slovinski illiti Illyrički jezik ...nauk Kerstajnski s Pismima... prinese” (3v). Zato se i nada da će *Ogledalo* „... stanovitost bogoljubstva dati, a korisna nastojanja u puku probuditi, kakonoti opačinstva iskoriniti i najposli k nebeskom uživanju svakom nju (tj. knjigu) štijućeg i obslužujućeg privesti” (4v). Pod naslovom „Prikazanje slavnom narodu Iliričkom” (7r–8v) ističe Pavić opću namjenu knjige i očekuje da će za njom posegnuti ne samo crkvene i redovničke osobe nego i „divice i udovice i svi ostali oženiti i neoženiti koji na svitu žele kerstjanski ziviti” (7r). Zaključuje s pozivom: „Zato primite, bogoljubni Illyri, ovo *Ogledalo temelja virae i zakona katolicsanskoga* i u njemu se često ogledajte, da ogledajući našete staze i puteve koji vode k *Ogledalu sviu stvorenja*, to jest k Božanstvu, gdi se uvik i brez pristance ogledaju svi pravedni i sveti Božji” (8v). Dakle, Pavić nije *Ogledalo* namijenio izričito katehizaciji, još manje katehizaciji djece. Vjerojatno još nije bio svjestan potrebe biblijske kateheze, premda se u drugoj polovici 18. st. nastojalo u zemljama Habsburške monarhije pružiti djeci pouke o Bibliji, te se zahtijevalo da se kod katehiziranja pojedine vjerske istine obrazlažu historijski, tj. biblijskim sadržajima.⁸ Pavić je htio da *Ogledalo* bude pobožno štivo za odrasle, za svojevrsnu katehizaciju odraslih. No, nije isključeno da su u posljednja tri desetljeća 18. st. i u prvoj polovici 19. st. vjeroučitelji koristili *Ogledalo* i kod katehizacije djece, jer je reforma katehizacije Johanna Ignaza Felbigera tražila poučavanje djece u biblijskoj povijesti.⁹ Svakako, *Ogledalo* je opsegom (693) i sadržajem moglo služiti kao priručnik u tumačenju biblijske povijesti, premda ne i kao biblijska čitanka.¹⁰

„Za spasonosno napridovanje ne samo mlagjane dice veće (nego) i vrimenitii (odraslih) pravovirnih” priredio je Pavić katekizam *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka kerstjanskoga za mladex jasnoga i glasovitoga grada Beeskoga godine 1767. u nimački jezik na svitlost dana; sada pak... u slovinski illiti Illyricski jali Dalmatinski jezik prinesena... Godine 1769. u Budimu.* U predgovoru Pavić spominje samo jedan razlog zašto se odlučio prevesti taj austrijski katekizam: premda je malen, ipak je „bogat u napridku duševnomu” (7–8). Cenzori Pavićevog prijevoda, Jeronim Jakočević i Stanislav Losgott, naglašavaju u svojim ocjenama da je taj katekizam „kršćanima veoma potreban i koristan” (3), odnosno „osobito koristan, čak neophodan da bi ovaj izabrani slovinski narod bio dostatne katoličke nauke utješen” (4). Pavić ne spominje nikakva

mecenu kod tiskanja *Jezgre* pa se može pretpostaviti da je ovaj katekizam preveo samoinicijativno, uvjeren da on svojim sadržajem odgovara „napridku duševnom” svih slojeva hrvatskog katoličkog puka koji govori ikavskim govorom i štokavskim narječjem.¹¹ Predložak *Jezgri* je katekizam *Auszug des roemischen Katechismus* koji je po želji bečkog nadbiskupa, kardinala Christopha Migazzia, priredio *Johann Friedrich Goll*, premda Pavić ne spominje imena naručioca i priređivača.¹² Tada su u Austriji najrašireniji bili katekizmi sv. Petra Kanizija, ali u drugoj polovici 18. st. porastao je interes za *Rimski katekizam*.¹³ Pavić je doslovno preveo Gollov katekizam; nema ni umetaka ni ispuštanja, ali ima osobitih odstupanja u terminologiji. Tako Pavić oznaku „katholischer, katholische” prevodi s „pravoviran, pravovirna”; npr. „Moje diete, jesi li pravovirni kerstjanin? Ja jesam ... pravovirni kerstjanin” te na drugom mjestu: „Koji su biljezi prave Cerkve? ... Ona ... je jedina, sveta, pravorina i apostolska Cerkva” (9, 35). Očito je Paviću stalo zamjenom izraza „katolički” s „pravovirni” stati uz bok, ako ne i osporiti, izraza „pravoslavni”. U *Jezgri* je zanimljiv Pavićev teološki rječnik, jer djelomično odstupa od već prihvaćene terminologije a djelomično stvara novu. Tako riječ „sakrament” ne prevodi kao Divković i Mecić s „posvetilište”, već sa „svetotvorje” (11,43), dok riječju „posvetilište” prevodi „žrtvu” (61): „Od procinjenja sakramenta Oltara kakono posvetilišta novoga zakona” (60). I prije Pavića prevodioci katekizama upotrebljavaju riječ „sobstvo” u značenju „osoba”. Prihvaća je i on, ali stvara neologizam „prisobstvenje” kojim prevodi termin „transubstantiatio”: ... „sve bivstvo kruha i vina u pravo Tijelo i Krv Isukrstovu (se) prisobstvuje” (53). Pojmove „materia” (die Materie) i „forma” (die Form) prevodi s „podloga” i „tvorilo” (47). Danas uobičajeni naziv „darovi Duha Svetoga” (die Gaben) Pavić prevodi s „milosti”, dok poznaje naziv „plodovi Duha Svetoga” (34). Za pojam „savjest” (das Gewissen) upotrebljava dva izraza: „duševnost iliti dušnoznanje” (57), itd.

Za pastoralne potrebe župnika „i ostalima duhovnim nadstojnikom, a i istima pravovirnim domaćinom” Pavić je priredio pastoralni priručnik *Rucsna knjizica za utiloviti u zakon katolicsanski obrachenike; za narediti i na srchno priminutje dovesti bolesnike i na smert odsugjene; i za privesti na spasonosni zakon razdvojnike* (Pešta 1769). U „Pridgovoru” Pavić obrazlaže namjenu knjige i dodaje: „Ova pak knjižica jeste jedno pravilo... (za) još i iste razdvojnike na pravi put spasenja izvodi(ti); događa bo se više puta, da se pravovirni na razdvojnike namire... kakono se je i meni istomu godine 1761. dogodilo u nikoj gostionici...” (nepag. str. 10). Prvi dio *Ručne knjižice* razlaže „ispovidanje vire i duhovnu likariju za bolesnike” (1–71) i sadrži upute za redovitu pastoralnu brigu za bolesnike, dok drugi dio daje pastoralne upute za podjelu sakramenata osuđenima različitih vrsta, čak i uputu „za poslušati ispovid jednog vilovnjaka jali vištice” (98–100). Treći dio knjige ima kontroverzijijski sadržaj i predstavlja katekizam katoličke kontroverzije s pravoslavcima: „Od obraćenja na spasonosnu viru katoličansku iz Grčkog ili Istočnog zakona” (111–168). Rasprava sadrži osam članaka i najprije donosi povijest raskola (111–137), a zatim četiri članka vjere koji razlučuju Istočnu i Zapadnu crkvu: prvenstvo rimskog biskupa (137–148), „filioque” (149–155), beskvasni kruh (155–162) i nauk o čistilištu (162–168). Naravno, Pavić piše u duhu katoličke kontroverzijejske književnosti, ali nastoji se izražavati mirno, objektivno i bez ikakva omalovažavanja pravoslavnih kršćana. Budući da je na pisanje tog dijela knjige

bio potaknut osobnim iskustvom, valja zaključiti da je želio pružiti potrebnu informaciju katolicima, kako bi u razgovoru s pravoslavcima mogli obrazložiti stav i naučavanje katoličke Crkve, a možda i uvjeriti pravoslavne u opravdanost svog naučavanja.¹⁴

Godine 1769. Pavić je tiskom objavio i molitvenik, s pjesmaricom *Putovanje duhovno u stazice različitoga bogoljubstva udiljeno; to jest: knjiga od molitava ujedno sloxena i s glavnim pismama naressena, narodu Illyricskomu illiti Dalmatinskomu za bogosstovno i spasonosno napridovanje poklonjena... U Pesti 1769.* Nakon posvete djela bačko-kaločkom nadbiskupu Josipu Battyanu na latinskom i hrvatskom jeziku (nėpg. str. 2–5) u uvodu Pavić svjedoči o tome da je dovoljno katekizamske literature za hrvatski puk na području bačko-kaločke nadbiskupije, ali da ljudi žele „ostala bogoštovna poznavanja” i „slatka duhovna pivanja” (nėpg. str. 7). Pavić najprije donosi prijevod himna *Crudelis Herodes* (nėpg. str. 11–12) i predviđa da se pjeva kod bogojavlenskog blagoslova kuća, a zatim u dvanaest „stazica” raspoređuje različite molitve i pjesme.¹⁵ Katekizamske istine prisutne su gotovo u svim pjesmama, a ipak se poneke mogu smatrati u potpunom smislu katekizamskim pjesmama, npr. Pisma od svetotvorja illiti sacramenta Tila i Kervi Isusove (31–34), Pisma probuđujuća na sv. Ispovid (113–115), Pisma od recseni tri kriposti tj. vjere, ufanja i ljubavi (118–125), Pisma od Prisvetoga Trojstva (128–129) te pjesma o stvaranju i otkupljenju pod naslovom Svemogućí Neba i Zemlje Oče (225–227). Prije kazala (264–265) prepjevan je i himan Tebe Boga svi falimo (261–264).

Raznovrsno je, dakle, Pavićevo katehetsko štivo. Najvećim dijelom je ono katekizamsko i namijenjeno vjerskom odgoju djece. No, uz katekizme Pavić je pisao ili prevodio tekstove korisne za katehizaciju odraslih. Predvidio je tekstove za vjerske razgovore s pravoslavnim kršćanima, a podržavao je i prenošenje vjerskih istina putem jednostavnih katehetskih pjesama. I dva stoljeća nakon njegove smrti to bogato katehetsko štivo dokazuje Pavićevo izuzetno nastojanje oko vjerskog odgoja i razvoja vjerskog života u Crkvi u Hrvatskoj.

- 1 Uvid u literaturu o Emeriku Paviću, a napose u Pavićevu biografiju, pružaju prilozi autora članka: Topohistoriografsko djelo Emerika Pavića kao izvor za hrvatsku crkvenu i kulturnu povijest, „Kačić”. 9 (1977), 71–81; Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevacâ tijekom 18. stoljeća u Budimu, „Nova et vetera”, 28 (1978), sv. 1–2, 155–160.
- 2 Pavić je za života uživao ugled kao zaslužan vjerski pisac na narodnom jeziku. U djelu Ogleдало temelja virae i zakona katolicsanskoga (Budim 1759) objavio je u dodatku tekst Ivana Pajvanovića pod naslovom „Csestitovanje pivalačko sverhu S. Pisma u jezik slovinski prenesse-nog pisaocu prikazano”. Premda je bilo u duhu vremena tiskati ovakve panegirike s mnoštvom baroknih fraza, Pajvanovićevo je pjesma ipak dokumenat o ugledu koji je Pavić uživao za života među Hrvatima u Budimu: „Slavi se varoš ova poglavita s takvim gradjanom / Ti se od oca rodi slovinskoga / I mati jeste kolina istoga / ... Nastoiš vazda da budeš u trudu / koi kripostan jeste i koristan svemu narodu. / ... Ovi pak nauk narodu Slavnomu / daje poštenje, jer izgubljenomu / vrati se jasnost jeziku i svitlost llyričkomu. / ... Pavić Emeriče! / On je svoj narod mnogo poljubio / trudeći za njeg.”
- 3 Spis Paedagogia christiana poznat je po opisnom naslovu na latinskom jeziku iz zabilješke u samostanskom arhivu današnjeg franjevačkog samostana u Budimpešti (Acta capitulorum, sv. 2, za godinu 1774).
- 4 Pavić je preveo još dva njemačka katekizma, tzv. Protumačeni katekizam (1775) i saganski Mali katekizam (1775). Nije poznato da li su ti prijevodi objavljeni tiskom. O tome je autor članka izvjestio u prikazu Saganski katekizmi i djakovački biskup M. F. Krtica: „Kateheza”, 1 (1979), br. 3, 40.
- 5 Pavićeva katehetska djela tiskana 1754. i 1755. u Budimu nisu dostupna autoru ovog članka.
- 6 Pisca Rayaumonta Pavić naziva „prior od Sombrevala”. Zapravo je to pseudonim pisca De Sacy. Njegovo je djelo 1684. prevedeno na njemački pod naslovom Catholischer Geschichts-spiegel, a do konca 18. st. doživjelo je dvadeset izdanja na njemačkom govornom području (usp. J. HOFINGER, Geschichte des Katechismus in Oesterreich von Canisius bis zur Gegenwart, Innsbruck 1937, 84, 85).
- 7 Juraj Klimó (1710–1799) imenovan je 1751. za biskupa u Pečuhu. U razdoblju njegove suradnje s Pavićem pečuska je biskupija obuhvaćala i značajan dio sjeveroistočne Slavonije.
- 8 Usp. J. HOFINGER, Nav. djelo, 80–83.
- 9 Isto, 87–89.
- 10 Ogleдало je razdijeljeno u dva dijela: Stari i Novi zavjet. Ukrašeno je s 95 slika koje prikazuju biblijske prizore. Raspored knjige sljedi kronologiju zbivanja i osvrće se prvenstveno na povijesne događaje. Opis događaja je vjeran biblijskim izvještajima, ali biblijskog teksta ima vrlo malo. Događaji, naime, nisu izrečeni biblijskim zapisima nego prepričani slobodno i zatim objašnjeni u svjetlu patrističko-skolastičke ezgezeze.
- 11 Jezgra ima pet dijelova: prvi je o vjeri na temelju Apostolskog vjerovanja (9–42), drugi o sedam sakramenata „illiti svetotvorja” (43–85), treći o Deset zapovijedi Božjih (86–113), četvrti o molitvi Gospodnjoj ili Očenašu (114–127) i peti o „pravdi kerstjanskoj” (127–151). Pojedini dijelovi razdijeljeni su na „nauke” (Unterweisung), ali četvrti i peti po rednim brojevima „nauka” predstavljaju cjelinu. U dodatku su prepjevi crkvenih himana „Veni Sancte Spiritus” (152–153), „Ave Maria, clare” (154–156) i „Crudelis Herodes” (156–160).
- 12 Johann Friedrich Goll (+1769) pripadao je krugu suradnika kardinala Migazzia. Osim ovog katekizma Goll je priredio i katehetski priručnik Kurzgefasste Geschichte und Sittenlehre des Alten Testaments (Wien 1773) koji predstavlja pokušaj da se u jednom priručniku pruži potrebno štivo iz biblijske povijesti i pouka iz kršćanskog morala. Goll je bio sklon jansenističkim shvaćanjima i 1754. je preveo jansenističko djelo Gruendliche Anfuehrung zur christlichen Religion (usp. J. HOFINGER, Nav. djelo, 18, 87; P. HERSCHE, Der Spaetjansenismus in Oesterreich, Wien 1977, 187).
- 13 Usp. J. HOFINGER, Nav. djelo, 199–202.
- 14 Ovu Pavićevu knjigu preuredio je i ponovno tiskao 1837. u Budimu Marijan Jaić (1795–1858).
- 15 Knjiga sadrži: jutarnje molitve (3–13), „proslavljenje glavnih svetkovina našeg Spasitelja (13–51), misne molitve i pjesme (52–73), molitve i pjesme uz ispovijed (78–115), „tri glavne kreposti i bogoljubstvo Presvetoga Trojstva” (115–128), marijanske molitve i pjesme (129–145), svetačke molitve i pjesme (145–168; 168–202; 202–220), molitve u različitim potrebama (220–253) i večernje molitve (253–260).

RÉSUMÉ

Le franciscain croate Emeric Pavić (Buda, 5 janvier 1716 – Buda, 15 avril 1780), professeur réputé de philosophie et de théologie dans les studium de Baja et de Buda, s'est illustré comme écrivain croate et traducteur des textes allemands et latins. Il s'est distingué tout particulièrement par ses écrits consacrés à la catéchèse dont on présente ici quatre de ses livres: l'histoire biblique „Ogledalo temelja vire” (Buda 1759), un catéchisme précédant la période du josphisme intitulé „Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka” (Buda 1769), un petit manuel pastoral sur la controverse entre les catholiques et les orthodoxes „Ručna knjižica” (Pest 1769) et un livre de prières avec des cantiques relevant de la catéchèse „Putovanje duhovno u stazice različitoga bogoljubstva uljudno” (Pest 1769).